کورتە مێژوویەکی تازەگەری لە هونەری شێوەکاری ڕۆژئاوادا

«بەشی پێنجەم»

تەجرید

نووسینی: گارا

فاسیلی کاندنسکی لەساڵی ١٩٠٩ لە شاری میونشن لە ئەڵمانیا ئەم دێڕانەی لە دەفتەری یادگارییەکانیدا نوسیوە: « ئێوارە کاتێک بە خۆم و تفاقی ڕەسمکردنەوە لە کارکردن گەڕامەوە، هێشتا هۆش و خەیاڵم لای ئەو تابلۆیە بوو کە ئەمڕۆ کارم تیا کردبوو، لە کاتێکدا لە ناو ستۆدیۆکەمدا تابلۆیەکی درەوشاوەو جوانم بەرچاوکەوت، حەپەسام، بەڵام پاش وردبوونەوە لە تابلۆکە، کە تەنیا لە ڕەنگ و شێوە پێکهاتبوو بێ دەرکەوتنی هیچ بابەتێک، یەکسەر کانگای نهێنییەکەم دۆزییەوە، ئەمە تابلۆیەکی خۆمەو بە ڕێکەوت بە لابەلا لەقەد دیوارەکە دامنابوو، بۆ ڕۆژی دوایی لە بەر ڕوناکی خۆردا تەماشامکردو لێیوردبوومەوە، بۆم دەرکەوت کە فیگور تابلۆکانی من تێکدەدەن»

کاندنسکی ئەو ڕێکەوتەی نەخستە پشتگوێ و بە وردی بیری لێکردەوە، هەر بۆیەش لە ڕۆژی دووهەمدا جارێکی دی تابلۆکەی دووبارە لەبەر تیشکی خۆردا تەماشاکردەوەو بیری لەو ڕێکەوتە کردەوە. ئاشکرایە تەنیا ڕێکەوت ڕێنمای کاندنسکی نەبووە، بەڵکو بایەخدانی خودی کاندنسکی بوو بەوەی تابلۆکە لە گۆشەنیگایەک و ڕوانگەیەکی دیکەوە ببینێت.

جگە لەم چیرۆکە، کاندنسکی چیرۆکێکی دیکەشی لەگەڵ ئەبستراکتدا هەیە. لەساڵی ١٨٩٦دا کاندنسکی هێشتا لە مۆسکۆ دەبێت و وەک پرۆفیسۆرێکی ئابوری نەتەوەیی و پیاوی یاسا دەچێت بۆ بینینی پێشانگای ئەمپرسیونیستە فەرەنسییەکان کە ئەو ساڵ لە مۆسکۆ دەکرێتەوە. لە ناو کۆی تابلۆی ئەمپرسیونیستەکاندا تابلۆی «خەرمانەکان»ی مۆنییە سەرەنجی ڕادەکێشێ. بەرامبەر تابلۆکە دەوەستێت و دەبینێت کارەکە وەک کارێکی فیگوراتیف دەرناکەوێت، هێدی هێدی لەبەر چاوی ئەو سنووری دەرەوەی «بارەکا»یە ڕەسمکراوەکە نامێنێ و و دەبێتە پەڵەڕەنگێکی دی لە ناو سەرجەم ڕەنگەکانی دی تابلۆکەدا و کۆی کارەکەش لە دیدی ئەوەوە دەبێتە کارێکی ئەبستراکت. بەو جۆرە کاندنسکی تابلۆکانی مۆنییە ئەبستراکتدەکات.

پرسیارێک لێرەدا بێتە پێشێ ئەوەیە ئایا تابلۆکانی مۆنییە خۆیان ئەبستراکتن و چاوی بینەری ئاسایی نەیدۆزیوەتەوە، یان ئەوە چاوی کاندنسکییە ئیشەکان ئەبستراکتدەکات

لەڕاستیدا مۆنییە ئەو تابلۆیەی ئەبستراکت وێنەنەکردووە، بەڵام مۆنییە لە هەموو ئەمپرسیونیستەکانی تر لە ئەبستراکتەوە نزیکبووە و ئەبستراکتناسی کاندنسکی ئەوەی تیا بەرجەستەکردووە. ئەم دوو ڕووداوە سەرەتای دۆزینەوەی ئەبستراکتن لای کاندنسکی. بینینی تابلۆی «بارە کا»ی مۆنییە وەک خاڵێکی وەرچەرخانی گرنگ وایە لە دونیای ئەبستراکتی کاندنسکیدا.

چاوانی کاندنسکی خیانەتی لێناکەن و لەسەر خاڵێکی گرنگ ڕایدەگرن، چونکە کلۆد مۆنییە زۆر پێش ئەو سەرقاڵی شێوەکارکردنی تەجریدبوو، چۆن تابلۆی «بارەکا»کەی ئەو کاری لە کاندنیسکی کرد، کارەکانی ولیەم تێرنەری ئینگلیزیش کاریان لە کلۆد مۆنییە کردبوو. مۆنییە سوودی لە فیکرەی ئەبستراکتی «تێرنەر» وەرگرتبوو و هەوڵیدەدا لە کارە ئەمپرۆسینیستەکانی خۆیدا بەکاریانبهێنێت، هەر بۆیەش دەکرێ ئەو تابلۆیەی مۆنییە بە ئەبستراکت ببینرێ.

کاندنسکی لە کاتی بینینی تابلۆکەی مۆنیدا وەک پیاوی یاسا دەڵێت : « لەسەر چ بناغەیەک ئەم فەرەنسییانە ماف بە خۆیان دەدەن فیگۆر لە تابلۆکانیاندا نەهێڵن؟».

هێندی نەبرد دوای ئەم ڕوداوە، کاندنسکی خوێندنی یاساو ئابوری نەتەوەیی لە مۆسکۆ جێدەهێڵێت و بە مەبەستی خوێندنی هونەر بەرەو شاری میونخ سەفەردەکات.

ڕاستە ئەم دوو چیرۆکە ڕۆڵێکی گرنگیان لە ئەبستراکت بوونی کاندنسکیدا گێڕا، بەڵام نابێت ئەوە لە یادبکەین کە لە ناوەڕۆکدا شێوە بینینی کاندنسکی بۆ هونەر و جیهان کردیانە هونەرمەندێکی ئەبستراکت و ئەو ڕۆڵە گەورەیەیان لە دونیای ئەبستراکت و هونەری شێوەکاردا پێبینی.

ڕاستە خوڵقاندنی یەکەم تابلۆی ئەبستراکت دەگەڕێتەوە بۆ کاندنسکی، بەڵام لەو سەردەمانەدا ئەو تاکەکەسێک نەبوو خەریکی ئەبستراکت بێت. پێش ئەو لە ساڵی ١٨٩٠ دا هونەرمەندی بەلژیکی «هنری دی فیلدا» تکوینێکی ئەبستراکتی دروستکرد و ساڵی ١٩٠٥ هونەرمەندی مۆزیک و کۆمپۆنیستی لیتوانی «میکۆلاس. ک. سیریلیۆن» هەندێ لە کارە کۆمپۆنیستییە مۆزیکییەکانی خۆی کردبووە ڕەنگ و چەند تابلۆیەکی بە ناونیشانی ئەبستراکت دروستکردبوو. کارە «رایۆنیزمەکانی میشائیل لاریۆنۆڤ و ژنەکەی ناتالیا گەنجارۆڤا کە لە١٩١٠دا ئەنجامیان دابوو، کاری ئەبستراکت بوون. هەر لەو سەردەمەشدا کارە «ئۆرڤیزم» ـەکانی ڕۆبەرت دیلۆنی ئیشی ئەبستراکت بوون، هەروەها هونەرمەندی چیکی فرانسیس کۆبکا، ئەڵمانی ئادۆلف هۆلتسل (Adolf Hoelzel) و هونەرمەندی ئەمریکی کاترین شیڤەر (Katharin schäffer) ئەرثۆر دۆڤ (Arthar Dove) لەهەمان سەردەمدا لەو جۆرە ئیشانەیان کردووە.

لەڕوی تیوریشەوە ئەگەرچی کارەکانی ڤان کۆخ و گۆگا ئەبستراکت نەبوون، بەڵام ڤان کۆخ لە هەندێ لە نامەکانیدا بۆ تیوی برای دەنوسێت کە تابلۆکانی پێویستیان بە ئەبستراکتبوون هەیە و گوگاش لە کاتی خۆیدا گوتوویەتی کە هونەر هەر خۆی ئەبستراکتە.

ئەبستراکت ڕێباز یان قوتابخانەیەکی هونەری نییە. بەڵکو شێوەیەکە لە کارکردن. کە لە هونەری ئەشکەوتەکانەوە تاوەکو ئەمڕۆ بەشێوەی جیاجیا لە مێژووی هونەردا دەرکەوتووە، لە نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەوە لای ویلییەم تێرنەر (William Tarner)و دواتریش لای کلۆد مۆنییە بەوشیاری کاری پێکراوە. پاشان لەسەرەتای سەدەی بیستەوە مۆندریان و کاندنسکی بەتەواوەتی و بە عەقڵێکی فەلسەفییەوە تیورییزەیانکردووەو کاریان پێیکردووە.

دەکرێت کۆتایی شێوەکارکردنی ناتورالیستییانە بەسەرەتای شێوەکارکردنی ئەبستراکت لە شێوەکاری خۆرئاوادا بناسێنین. لەو ساتەوەی هونەرمەند پێویستی بەوە نەما شتەکانی ناو سروشت وەک خۆیان ڕەسمبکات و لاسایی ڕوخساری دەرەوەی دیمەنەکان بکات، ئیدی «خود ـ ذات»ی هونەرمەند چالاکتربوو و کەوتە هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی فۆرمی دی بۆ شتە بینراوەکان کە مەرج نییە وەک فۆرمەکانی ناو سروشت بێت. هەر بۆیە شێوە کارکردنی ئەمپرسیونیزمەکان لەگەڵ خۆیدا جۆرێک لە ڕەهەندی ئەبستراکتی تیابوو، بەتایبەت لای مۆنییە و پۆست ئەمپرسیۆنیستەکان ئەمە جگە لە «تێرنەر» کە زۆر پێش ئەوان هوشیارانە فیگورە بینراوەکانی ناو سروشتی لەناو تابلۆکانیدا بەشێوەیەکی ئاشکرا نیشاننەدەدا، بەڵکو لە ناو کۆمەڵێک ڕەنگدا نوقمیدەکردن، بەجۆرێک سەرجەمی دونیای ڕەنگەکان فیگورە وێناکراوەکان بشارنەوەو ئیدی تابلۆ بریتی نەبێت لە بابەتی وێناکراو، بەڵکو بریتی بێت لە ئەتمۆسفیرێکی ڕەنگ کە بەئەستەم هەندێک فیگوری بینراوی تیابێت. لێرەوەیە «ولیەم تێرنەر» بەیەکەم هونەرمەندی خۆرئاوایی دەژمێردرێت تابلۆی ئەبستراکتی لە نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەدا دروستکردبێت. کلۆد مۆنییە شێوەو بیرۆکەی کارکردنی تێرنەری وەرگرت و پەرەیپێدا و سنووری زەقی لە نێوان فیگورە ڕەسمکراوەکاندا نەرمترکرد، بەجۆرێک پەیوەندی فیگورە ڕەسمکراوەکان لەناو یەکدا لە ئەبستراکت نزیکببنەوە.

دیارە بەگشتی ناکرێت هیچ یەک لە مۆنییەو تێرنەر بە هونەرمەندی ئەبستراکت حیساببکەین، بەڵام هەوڵدانەکانی تێرنەر وێستگەیەکی گرنگن بۆ دەستنیشانکردنی سەرەتاکانی ئەبستراکت لە مێژووی هونەری خۆرئاوادا، دیارە مۆنییە بە کارکردنی لەسەر ئەو شێوازە تێرنەرییە کارە هونەرییەکانی خۆی پتر بەرەو ئەبستراکت بردووە.

هەوڵدانەکانی تێرنەر و مۆنییە زیاتر بواری ڕەنگیان گرتەوە، بەڵام ئەبستراکت لە هێڵدا مێژوویەکی درێژتری هەیەو دەگەڕێتەوە بۆ پێش تێرنەر. هونەرمەندی پەیکەرتاشی ئینگلیزی جۆن فلاکسمانس (John Flaxmans) «١٧٥٥ ـ ١٨٢٦» و پاش ئەویش لە هێڵکارییەکانی ویلیەم بلەیکی ئینگلیزیدا دەرکەوتووە.

چەمکی ئەبستراکت لەزۆر کۆنەوە بەکارهێنراوە، تاوەکو سەدەی شازدە بە مانای بەبابەتکردنی پەیوەندی لە نێوان جیهانە بینراوەکان و کارە هونەرییەکەدا هاتووە، ئەبستراکت بە مانای جیابوونەوە لە شتە بینراوەکان بە جۆرێک جێگایان تەنیا لە ناو تەسەورو خەیاڵدا بمێنێت.

لەسەدەی بیستدا ماناکانی چەمکی ئەبستراکت دەگەڕێتەوە بۆ موحازەرە گرینگەکەی فیلهیلم وورینگەرس (Wilhelm Woringers) کە لەساڵی ١٩٠٨دا لە منشن گووتییەوە. «وورینگەرس» چەمکی ئەبستراکتی بە شێوەی «سوچ ـ قەراغ » شوبهاندوە، یا نەخۆ شتێک بێ دژ بە سروشت.

ئەو کات کاندنسکی لە منشن دەبێت و بەچڕی سەرقاڵی تیوری و کارکردن دەبێت لەسەر ئەبستراکت. موحازەرەکەی وورینگس کاریگەرییەکی گەورە لای کاندنسکی جێدەهێلت.

ئەپۆلێنێر ئەبستراکتی بەو جۆرە ڕەسمکردنە شوبهاندووە کە بە هیچ جۆرێک بابەت یان فیگوری تیا نابینرێت، بەڵکو تەنیا لە ڕەنگ و شێوەکانی ڕەنگ دروستدەبێت.

پیت مۆندریان چەمکی ئەبستراکتی لە «پ. وێلش (P.Welsh) و ج. م. جۆستن (J.M. Joosten)ـەوە وەرگرتووەو لە دەفتەری یادگارەکانییدا نوسیویەتی «فۆرم دەتوانێت لە دونیای واقیعەوە بەرەو دونیای ئەبستراکت سەرکەوێت، بە وێنەی سێگۆشەیەک کە بەردەوام ڕووەو سەرەوە بڕوات، تا سەری سێگۆشەکە دەگات بە ڕۆح بە «موتڵەق» ئەو کات لە پاکی نزیکدەبێتەوە». کاندنسکیش ئەبستراکت بەو شێوە ڕەسمکردنە دەبینێت کە پەیوەندی لەگەڵ بابەتدا زۆرکەم بێت.

هەرچەند هونەرمەندانی کوبیزم و فوتوریزم هەنگاوێکی چاکیان بۆ جیاکردنەوەی شێوە لە ناوەڕۆک نا و کاریان بۆ سەربەخۆبوونی شێوەکرد، بەڵام ئەوان و سەرجەم هونەرمەندانی فوفیزم یش کارەکانیان لە ناو شێوە بینراوەکاندا مایەوە. ئەوەی لە هەمووان زیاتر ئەرکی نەهێشتن و ڕادانی شتە واقیعییەکانی خستە سەر شانی خۆی هونەرمەندانی ئەبستراکت بوون.

ئەبستراکت هونەرێکی ڕۆحییە، هێندەی پەیوەندی بە دین و لایەنە ئایدیالەکانی ژیانەوە هەیە، ئەوەندە پەیوەندی بە شتەکانی ناو واقیع و لایەنە مەتریالیستەکانەوە نییە. سەرچاوە ڕۆحییەکانی تەجرید زۆرن و دەگەڕێنەوە بۆ کولتوورە جیاجیاکانی دەرەوەی خۆرئاوا وەک« تاو و زێن»ی بودی، کولتووری هیندە سوورەکانی ئەمریکاو زەخرەفەی ئیسلامی. دیارە هەندێکیش هەن کە سەرچاوەکانی ئەبستراکت دەبەنەوە سەر هێرمیتیزم، ئەنترۆپۆزۆڤی و ئالشیمی.

لە ڕوی ڕیشەی ئەبستراکتیشەوە لە مێژووی قۆناغە هونەرییەکاندا ڕەچەڵەکی تەجرید دەگەڕێتەوە بۆ کلاسیزم « ١٧٦٠ » و لەوێشەوە بۆ سیمبولیزمی سەدەی نۆزدە. ڕیشەی پەیوەندی ئەم دوو قۆناغە بە ئەبستراکتەوە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە خودی ئەم دوو ئاڕاستە هونەرییە پەیوەندییەکی پتەویان بە ڕۆحەوە هەیە، بەو مانایەی کە هونەری کلاسیک هونەری دەربڕین نەبوو هێندەی هونەری شێوەدانان بوو بۆ ڕۆح، هەروەها سیمبولیزمیش وەک ناتورالیزم پەیوەندی بە واقیعەوە نەبوو، بەڵکو سەمبول دانان بوو بۆ هەندێ تەسەوراتی ڕۆحی. ڕیشە فەلسەفییەکانیشی دەگەڕێتەوە بۆ فەلسەفەی کلاسیکی ئەڵمان لای کانت و هیگڵ... لە شێوازی کارکردن و مامەڵەکردنیشدا لەگەڵ ڕەنگدا ڕیشەی ئەبستراکت دەچێتەوە سەر ئەمپرسیونیزم، چونکە ئەمپرسیونیزم بە گشتی لاساییکردنەوەیەکی

دەقـاودەقی سـروشت نەبوو، بەڵکو لە شـێـوەی دانانی ڕەنگدا ئازادییـەکی هونەرمـەندەکـەی تیـابوو. لێرەوە خـودی هـونەرمـەند سـەربەخـۆ دەستی بەچالاکیکردو بـەرەو خۆجیاکردنەوە لـە سـروشت یان واقـیـع هـەنگاوی نا. لـەم ڕەوتەدا جگە لـە مـۆنیـیـە کـە ناومـانهـێنا، هـونەرمـەندانی پۆست ئەمپرسـیونیزمـیش ڕۆڵێکی باشیـان لە نزیکبوونەوە لە تـەجریدا هەبوو. ئەوەتا پۆل سـیناک Paul) Signac) و جـۆرج سـوێرە (Georges Seurat) لەسـاڵی ١٨٩٨دا گـرنگی تێـرنەر دووپاتدەکـەنەوەو سـیناک دەڵێت: « ولیـام تێـرنەر ڕێی بۆ ئێمـە خـۆشکرد کـە ئیـدی بە هیچ جـۆرێک خـۆمـان بە لاسـاییکردنەوەی سـروشـتـەوە وابەسـتـە نەکەین». ئەمـە جگە لەوەی کە نـاکرێت ڕۆڵـی پۆل سـیـزان فـەرامـۆشبکەین، کە نەوەک تەنیـا لەسـەر کوبیزم کاریگەری هـەبـوو، بەڵکو کاریگەرییـەکانی تاسـەر تەجریدیش بڕەکات و بگرە بە باوکی هونەری هاوچەرخ دەژمێردێت.

بەبێ ئەمپرسیـونیزم «بە تایبـەت پۆست ئەمپرسیونیزم»، فوفیزم لەدایک نەدەبوو. کـاندنسکی هـەر چەند زۆر خـۆشی بە کـاری ئەمـپـرسـیـونیـسـتـەکـان دەهـات و گـرینگی ئەوانی دەزانـی وەک ڕێگا خۆشکەرێک لـە شتەکانی ناو واقیع ، بەڵام ئەو خـۆی ڕاستەوخـۆ لە فۆفـیزمەوە دەسـتیـپێکرد و پەرەی بە فـۆرمی ئۆرگـانی تەجـریدیانـە دا. تەجـرید بە گـشـتی لە دوو بەرگـدا خـۆی دەبـینێـتـەوە، شـێـوەی ئۆرگانی کە کاندنسکی خـاوەنی تیـورەو فـەلسـەفـەو شێوە کارکردنە سـەرەکییـەکـەیەتی، تەجـریدی ئەندازەیی کە پیت مۆندریان دامەزرێن و گەشەپێدەرێتی.

تەجریدی ئەندازەیی Geometrische Abstraction

سـەرچاوەی تەجریدە ئەندازەییەکەی مۆندریان دەگـەڕێتـەوە بۆ کوبیزمی فەرەنسـی. هـەرچەند کوبیزم هونەرێکی فیگوراتیف بوو، بەڵام شـێوەی تێکەڵاوکردنی فیگورەکان و بەیەکداچوونی هێڵ و شـێوەو ڕوخسـاری دەرەوەی نیگارەکان شێوە تەجریدێکی نیشـاندەدا. دیارە ئەم جۆرە لە کوبیزم بەرهـەمی کـارکردنی براک و بیکاسـۆ بوون. چیـرۆکی سـەرهـەڵدانی کـوبیـزم نزیکایەتیـیـەکی لەگـەڵ چیـرۆکی سـەرهەڵدانی تەجریددا هەیە، وەک چۆن بینینی تابلۆکـەی مـۆنیـیـە ڕێنمـای کـاندنسکی بوو بەرە تەجرید، هەمان شـێوە بینینی پێشانگایەکی سیزان لەسـاڵی ١٩٠٧دا ڕێنمای بیکاسۆو براک بوون، کە جۆرە کوبیسـتێکی پەنهانیـان لە کارەکانی سیزاندا بینی و پـەرەیانپێدا. بینینی سـیزان وای لە براک و بیکاسـۆ کرد بەدوای ئیقاعێکی نوێدا بگەڕێن بۆ کارکردن و هێندە بایەخ بە خـودی ئەو شـتە نەدەن کە ڕەسـمیـدەکەن و گرنگی گەورە ببـەخشنە شـێوازی ڕەسـمکردنی شـتـەکان، ئیدی کەوتنە کارکردن بۆ گۆڕین و گەشەپێدانی شێوە، کەوتنە سـەر بەکارهێنانی مەتریالی ترو وەگـەڕنانی کۆلاج، کـە یارمـەتیـدەرێکی گـەورە بـوو بەرە گـەیشـتن بەو قـەناعـەتـەی کـە «هێل بـەر لەوەی بە مـەتریال دروستبکرێت بەناو ڕۆحدا تێدەپەڕێ، کە خۆیی لە خۆیدا پرەنسیپی کارکردنی تەجریدە». دیارە هـەر کاریگەری سـیزانیش بوو کە پاڵی بە هونەرمەندانی دیکەی سـەر بە فوفیزم و کوبیزمـەوە نا پەنابەرەو دونیـای ناوەوە بەرن و بایەخێکی قـووڵتری پێببەخشـن بەراورد بە گرنگیدان بە سـروشت و دونیـای دەرەوە. ئەمەش بۆ خۆی هەنگاوێکی تری نزیکبوونەوە بوو لە تەجرید.

پیت مـۆندریـان بەرلـەوەی ببێتـە هونـەرمـەندێکی تەجریدی و بگاتە شـێوە تەجریدییـە شـاقوولی و ئەریبەکان کوبیزم کاریدەکرد. بـەتایبەت کوبیزمی ئەنالەتیکی کە زیاتر لە قۆناغەکانی دیکەی کوبیزم لە تەجـریدەوە نزیکبـوو، بەتایبـەت کـۆتاییـەکانی ئەو قـۆناغـە. بەڵام ئەو نەیدەویست بەشـێـوەییـەکی میکانیکی و تەنیا لە تێکشـکاندن و دووبارە بیناکردنەوەی فیگورەکاندا بە شێوازی کوبیزم کاربکات، وەک لای براک و بیکاسـۆ، بەڵکو ئەو سـەرقاڵی هەندێ لایەنی دیکەی ژیان بوو، وەک سـەرقاڵبوونی بە هـەندێ سـەرچـاوەی کـولتـوری دیکەوە وەک هینـدۆئیـزم و بودیزم، ئـەمـەش مـۆندریـانی لە کـوبیـزم جیاکردەوەو بەرەو تەجرید بردی.

مۆندریان تاگەنج بوو لە ژێر کاریگەری هونەری ناتورالیزم و سیمبۆلیزمدا بوو، کە ئەو کاتە لە هۆڵندا زۆر باوبوون ، دواتر بە قۆناغی تەعبیریشدا تێپەڕی. کە لەساڵی ١٩١٢ دا دەچێتە پاریس دەکەوێتە ژێر کاریگەری سیزان و هونەرمەندانی پۆست ئەمپرسیونیزمەوە، ئەم کارە ئەمپرسیونیستییانە بە جۆرێک کاری تێدەکەن زۆر بەسەختی بتوانێت لەژێر کاریگەریان دەرچێت. بە جۆرێک تا دەگاتە ساڵی ١٩١٦دەکەوێتە ئەزمونێکەوە لە نێوان کاریگەری کارتێکردنی ئەمپرسیونیستەکان و گەڕانی خۆی بۆ فۆرمی نوێ بۆ کارەکانی و سەرقاڵبوونی بەسەرچاوە ڕۆحییەکانی خۆرهەڵاتەوە. بە جۆرێک لەساڵی ١٩١٦ دا تەنیا یەک تابلۆ دروستدەکات و لە نامەیەکدا بۆ برادەرێکی دەنوسێت »خەریکە تووشی سەر لێشێوان دەبم و نازانم چۆن لە ژێر کاریگەری ئەمپرسیونیستەکان دەربازبم و هەنگاوی تازەبنێم».

بەڵام ئەودەم مۆندریان خۆشەویستی بۆ هێڵی تەریب و شاقووڵی پەیداکردبووە و لە هەندێ لە کارەکانی پێش ١٩١٦دا بەکاریهێنابوون. حاڵی مۆندریان لەوکاتەوە وەک حاڵی بیکاسۆو براک وابوو لە کارکردنیاندا لە قۆناغی دوای کوبیزمی ئەنالەتیکیدا ، کاتێ سەریان سوڕمابوو چیبکەن، چونکە ئەو جۆرە کارکردنە تاکو دەهات لە ئەبستراکت نزیکدەبووەوە و سەخت بوو لای ئەوان ئەم ڕێڕەوە کارکردنە ڕاگرن. بەم جۆرە ئەوان لە نێوان دوو ڕێگادا وەستان، یان ڕێگای بەردەوامبوونی کوبیزمی تەحلیلی بۆ ناو ئەبستراکت، یاخود ڕێگای گێڕانەوەی فیگور بۆ کوبیزم.

مۆندریان ئەوکات قەناعەتی وابوو گەر تابلۆیەکی تەواو بێ فیگور لە ژێر فشاردا بکرێ، ئەنجامەکەی تەنیا دەبێتە کاری دیکۆر و هیچ مانابیەکی نامێنێ. لەو کاتەدابوو بۆچوونەکانی نیوسۆفی کاتۆلیک «شوێنمێکەرس Schoenmaekers» هاتن بە هانایەوە. شوێنمێکەرس جگە لەوەی قەشەیەکی کاتۆلیک دەبێت، یەکێکیش دەبێت لە تازەکەرەوانی بیری ئەفلاتوونی و بۆچوونەکانی لەژێر ناونیشانی «مۆستیکی پۆزەتیف Positive Mystik » دا یانەخۆ «بینای ماتماتیک» بڵاوکردەوە کە تیایدامامەڵە لەگەڵ هەندێ بابەتی دژ بەیەکدا بوون وەک تاریکی و ڕووناکی، مردن و ژیان، نێرو مێ، کات و شوێن کە سەرجەمی یاساکانی گەردونی دەبەستەوە بە دوو هێزی سەرەکی ناو گەردونەوە «هێزی شاقووڵی خۆر و هێزی تەریبی جوڵاندنەوەی زەوی بەدەوری خۆردا» . شوێنمەیکەرس جگە لەسەرقاڵبوونی بە دیاردە دژ بەیەکەکان و یاساکانی کەون مانای بۆ ڕەنگە سەرەکییەکانیش دادەنا، وەک ڕەنگی زەرد بە مانای ڕوناکی و خۆر، شین ڕەنگی ناکۆتابوونی شوێن، سوور وەک ڕەنگی یەکێتی و بەیەکەوەنان، ئەو لەم بۆچوونانەدا مەبەستی هونەرییانەی نەبوو، بەڵکو زیاتر مەبەستی گەشەدان بوو بە بۆچوونە نیوسۆفییەکانی خۆی.

مۆندریان کە لەکاتی کارکردنیدا وەک کوبیستێک خۆشەویستییەکی گەورەی بۆ هێڵی تەریب و شاقووڵی پەیداکردبوو، بۆچوونەکانی شوێنمەیکەرس دەربارەی مەدلولە گەردونییەکانی هێڵی تەریب و شاقووڵی یارمەتییەکی گەورەی دەدەن بۆ ڕزگاربوون لە قەیرانەکەی.

جگە لە شوێنمەیکەرس مۆندریان کەوتە ژێر کاریگەری دوو نیوسوفی دیکەشەوە کە ئانی بێزەنت (Annie Besant) و س.و. لێدبێتەر (C.W.Leadbeater) بوون، ئەو دووانە زیاتر میدیتاتیڤ بوو و شێوە ئەبستراکتەکانیان وەک بنەمای میدیتاتیڤ دەبینی. مۆندریان پتر لەژێر کاریگەری بۆچوونەکانی لێدبێتەردا بوو کە بەرەو میدیتاتسیۆن ڕۆیشت و هەندێ ڕاستی گەردونی دۆزییەوە کە لەسەر بنەمایان ئیدی مۆندریان هێندە بایەخ بە لایەنە ڕوکەشەکانی شێوەنادات، بەڵکو قورسایی دەخاتە سەر ناوەڕۆکەکان و ماناکانی ناوەوەیان.

زانیارییەکانی لێدبیتەر بوو کە ناوەڕۆکی هونەری ئەبستراکتی بە سمبولیزمەوە بەستەوە، واتە شێوە ئەبستراکتەکان دەتوانن «سمبول»بن. ئەم بۆچوونەی لێدبیتەر شێوە ئەبستراکتەرەکانی لە هونەری ئەبستراکتی ڕۆژئاوادا لە دیکۆر و نەخش جیاکردەوە.

مۆندریان بۆ ماوەی چەند ساڵێک سەرقاڵی بیری نیوسوفییەکان و بۆچوونە مرۆڤدۆستەکانی ورۆدۆلف شتاینەرو هەندێ لە ئاینییە خۆرهەڵاتییەکانی وەک بودیزم و هیندوئیزم بوو، کە دەیخاتە

قەیرانێکی ئایینی گەورەوە. لە نامەیەکدا بۆ کاندنسکی دەنووسێت «دووبارە لە دایکبوونەوەی ڕۆحی شارستانییەتی خۆرئاوا لە سەرچاوەی ئاینییە خۆرهەڵاتییەکاندایە». مۆندریان دەگاتە ئەو بڕوایەی دوو ڕێگا هونەر بەرەو ڕۆحانییەت دەبەن، یەکەمیان مەشقکردنی میدیتاسیۆن (Miditation)ـە و دووهەمیان ڕێگای لەسەرەخۆو دڵنیای گەشەکردنە (Evolution)... لێرەوە هونەر لای مۆندریان کۆکردنەوەی لەسەرەخۆی ڕۆحە. سەرقاڵبوونی مۆندریان بەبیری نیوسوفییەکان و ئاینییە خۆرهەڵاتییەکانەوە تاساڵی ١٩١٩ی خایەند، لەئەنجامیشدا شێوە هونەری ئەبستراکتی ئەندازەیی لای مۆندریان لەدایکبوو وەک بەستنەوەی ئەو جۆرە لە ئەبستراکت بە یاسا گەردونییەکانەوە.

مۆندریان لەساڵی ١٩١٩ تاوەکو ١٩٢١ کاری لە هەندێ شێوەی لاکێشەییدا کرد، وەک گەڕانەوەیەک بۆ شێوە خۆشەویستەکانی خۆی «لاکێشە و چواگۆشە»، بەڵام ئەمجارە بە کۆمەڵێک مانای گەردونییەوە. ئەو لاکێشەو چوارگۆشەکانی لە چوارچێوەی یەک تابلۆدا وێنەدەکرد و بەهێڵی ڕەشی پان و ڕاست جیایانی دەکردەوە، بە شێوەیەک سەرجەمی تابلۆکە لەچەند لاکێشەو چوار گۆشەیەک دروستبووبێت و هێڵی ڕاستی شاقووڵی و تەریبی جیایانبکاتەوە و هاوتایی لە تابلۆکەدا دروستبکات بێ ئەوەی پەنابباتە بەر سیمتریک. ئەمجۆرە کارکردنە بوو مۆندریان بە یەرامەتی شوێنمەیکەرس ناوی «نیوپلاستیسیزم»یان بۆ دۆزییەوە. نیو پلاستیسیزم شێوەیەکی ئەبستراکتی ئەندازەیی بوو، کەوەک سیمبول بۆ یاساکانی گەردون دەهاتەڕوو. لەهەمانکاتیشدا شۆڕشێکی نوێ بوو لە شێوەی هونەری شێوەکاری خۆرئاوادا و بووە شێوەیەکی نوێ بۆ بینین بە ئامانجی خولقاندنی هونەرێکی نوێ بۆ کۆمەڵگایەکی نوێ کە تیایدا هەردوو فاکتەری مەتریال و ئیدیال هاوتابن و لەوێشەوە بۆ هارمۆنییەکی گەردونی کە تیایدا ڕێکوپێکی، هاوتابوون، بەختەوەری، بێ ڕقەبەرایەتی ڕوون و ئاشکرا سەروەر بێت، ئەمەبوو یۆتۆپیای مۆندریان کە دەیویست لە ڕێگای کارە ئەبستراکتەکانەوە بیڵێت.

جگە لە «نیوپلاستیسیزم»ی مۆندریان، سەرجەمی هونەری دیستیلی هۆڵەندی و پرۆنی لیسیتسکی و سوپرەماتیڤی مالیڤیچ و سەرجەمی کۆنستروکتیفیزمە ڕوسییەکان و قوتابخانەی باوهاوسی ئەڵمانیش شێوەیان گۆڕی و نوێیانکردەوە، لێرەوە ئەوانیش بە شێوازی ئەبستراکتی ئەندازەیی لەقەڵەمدەدرێن. کارە ئەبستراکتەکانی مۆندریان و مالیڤیچ لە شێوەدا نزیکییەکی زۆریان لەگەڵ یەکدا هەبوو، بەڵام کارەکانی مالیڤیچ کاریگەری دینی و ئەیقونەی مەسیحیی زۆر بەسەرەوە بوو، لەکاتێکدا لای مۆندریان شێوەکان سەمبولی گەردونی بوون. هەردوو شێوە کارکردنی ئەبستراکتی ئەندازەیی مۆندریان و مالیڤیچ کاریانکردە سەر هونەری پاش جەنگی جیهانی دووهەم، مۆندریان کاریگەریەکی گەورەی لەسەر ڕێبازی «ئەبستراکتی ـ تەعبیری» ئەمریکی هەبوو. مالیڤیچیش کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر کۆنسێپت ئارت (Konzept art) بەجێهێشت.

تەجریدی ئۆرگانی «عضوی»

هونەرمەندی ڕوسی فاسیلی کاندنسکی «١٨٦٦ ـ ١٩٤٤» ڕابەری سەرەکی و خاوەنی تیورییەکان و شێوەکارکردنی تەجریدی ئۆرگانی بوو. کاندنسکی لەسەرەتادا هونەرمەندی سروشت بوو، بەڵام هەرزوو دەرکی بە گرینگی دونیای ناوەوە کردو و ئیدی هێندە خۆی بە پرەنسیپەکانی ڕەسمکردنی سروشتەوە نەبەستەوە. ماوەیەک لەژێر کاریگەری فوفیزمی فەرەنسی و تا ڕادەیەک تەعبیرییەتی ئەڵمانیدا کاریدەکرد، کارەکانی کاندنسکی تا ساڵی ١٩٠٩ کاریگەری فوفیزمیان ئاشکرا پێوەدیارە، پەڵە گەورەکانی ڕەنگ و شێوەی ڕەنگ دانانی بۆ شتە سروشتییەکان بەپێی هەستەکانی ناوەوەی خۆی... ئەم شێوازەش یاریدەدەرو پێکوڵکەربوو تا بەرەو تەجرید بڕوات.

کاندنسکی لەسەرەتاوە ئەرکی ڕزگارکردنی ڕەسمی لە فیگور خستە ئەستۆی خۆی. ئەو دەیویست لە دوادەرەنجامدا دونیای ڕەسم لە دونیای موزیک نزیکببێتەوە، بە جۆرێک شێوە و ڕەنگەکان لە چوارچێوەی تابلۆکەدا هارمۆنیایەکی وەها دروستبکەن، لە هارمۆنییەتی تۆن و ئیقاعەکانی پارچەیەک موزیک بچێت.

خۆشەویستی ئەو بۆ موزیک و بەتایبەت موزیکی ڤاگنەر «کە ئەوی دەم لە شاری مینشن گەلەک باوبوو»، یەکێ بوو لەو هۆیانەی لەساڵی ١٨٩٦ دا کاندنسکی مۆسکۆ جێبهێڵێت و لەگەڵ خێزانەکەیدا «ئەنیا چیمیکیان» کە ئامۆزای خۆیدەبێت، بەرەو مینشن بڕوات. پێناچێت خێزانەکەی بۆ ژیانی هونەری کاندنسکی بایەخێکی گەورەی بووبێت، بۆیە هەر لەسەرەتای ژیانیدا لە «مینشن» لێیجیادەبێتەوەو لەگەڵ گەبریلا مۆنتەردا دەبێتە دۆست، کە کیژە هونەرمەندێکی تەعبیریی ئەڵمان بوو، ئەو کات مۆنتەر وەک قوتابی لای کاندنسکی دەیخوێند، تاساڵی ١٩١٦ لەگەڵیدا دەبێت و دواتر کچە گەنجی مۆسکۆیی «نینا ئەندریفزکایا» دەخوازێت. ئەو کە لە مۆسکۆوە بەرەو مینشن سەفەردەکات تەمەنی سی ساڵ دەبێت، سەرەتا لەقوتابخانەی هونەری ئازاد لای هونەرمەندی یۆگۆزلاڤی ئەنتوان ئەزبەر دەست بەخوێندن دەکات، پاشان هەوڵدەدات لە ئەکادیمیای هونەر لە شاری مینشن لای هونەرمەند «فرانس ڤۆن شتۆک» بخوێنێت، هەوڵدانبی یەکەمی ڕەتدەکرێتەوەو دوای ساڵێک هەوڵێکی دی دەدات و وەردەگیرێت.

کاندنسکی هەر لەسەرەتاوە لە نێوان پرەنسیپە ئازادەکانی خۆی و پرەنسیپە ئەکادیمیەکانی هونەردا لای فرانس ڤۆن شتۆک (Franz von Stück) هەست بە ناکۆکی دەکات، بۆیە هەر زوو لەساڵی ١٩٠٠ دا واز لە خوێندنی ئەکادیمی دێنێت. ئەو ماوەیەی ژیانی ئەکادیمیای خۆی بە «مەیمونی ناو قەفەز» دەشوبهێنێت.

پاش وازهێنانی لە ئەکادیمیای هونەر هەستی بە ئازادی کردو دیسانەوە ڕوویکردەوە سروشت و بەردەوامی بە کارکردنی خۆیدا و چەندین ئەزموونی تاقیکردەوە، ئەزمونەکانی بە فۆفیزمەوە نەوەستان و هەندێ تاقیکردنەوەشی لەسەر «سیمبولیزم»و «یوگند شتیل»یش ئەنجامدا. جاروبار لە ماڵەوەو جاروبار لەناو سروشتدا کاریدەکرد، جگە لەڕەسم خەریکی نوسینیش بوو، لە بواری موزیکیشدا کەمان و چەلۆی دەزانی.

کاندنسکی کەسێک بوو ڕۆحانی، ئەوەندە خۆشی بەلایەنە مەتریالەکانی ژیان نەدەهات، وەک بیرکردنەوەش ئیدیالی بوو، هەرئەمەش بوو هۆی نەگونجانی لەگەڵ بەلشەفییەکانی ڕوسدا... زۆر کراوەبوو بۆ کارو کارتێکردن، نەوەک تەنیا فوفیزم و موزیک کاریان تێکرد، بەڵکو کەوتە ژێر کاریگەری شێوەی ڕەسمکردنی سەر شوشەی پەنجەرەکانی بایرن و هونەری میللی ڕوسی و بایەرییەوە، کاتێکیش لەساڵی ١٩١٢ دا پێشانگای هونەری ئیسلامی لە شاری مینشن کرایەوە، زەخرەفە ئیسلامییەکان کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆیان لای ئەو جێهێشت. کاندنسکی لەسەرەتادا لە مینشن وەک هونەرمەندێکی شێوەکار لە چاو هونەرمەندانی دیکەی بواری ئەکادیمییدا کە ساڵانە لە هۆڵی «ستجسیونی» کارەکانی خۆیان نیشاندەدا بەناوبانگ نابێت. ئەوکات ئەو وەک بینەرێک دەچوو بۆ بینینی ئەو تابلۆیانە، لەوێ یەکێک لە کارەکانی «ئەدۆڵف هۆلتسڵ» بە ناونیشانی «پێکهاتێک ـ تکوین ١٩٠٥» کاریگەریەکی گەورەی تێدەکات. ئەم کارە زۆر لە تەجریدەوە نزیک بوو، کارێگەرییەکی تەواویشی لەسەر شێوە ئیشکردنی کاندنسکی بەجێهێشت، کاندنسکی لەوەوبەریش چاوی بە کارە تەکوینییە مۆزیکییەکانی هونەرمەندی لیتوانی سیریلیونس(Ciurlions)ش کەوتبوو.

ئەو ماوەیە کاندنسکی نەک بەبەردەوامی کاریدەکرد، بەڵکو گشت پرەنسیپەکانی کارکردنی خۆشی تیوریزەدەکرد و لەسەرجەم بوارەکانی دیکەش نزیکدەبووەوە وەک موزیک و ئەدەب و فەلسەفە. جگە لە گوێگرتنی لە موحازەرە گرینگەکەی ورینگەرس (Wilhelm Worringers) کە پێشتر ئاماژەم پێدا، لەگەڵ کارە موزیکییەکانی «ئەرنۆلد شوێنەبێرگ»یشدا دۆستایەتیەکی گەورەی پەیداکرد، دواتریش هەردووکیان بوونە برادەرو ئاڵوگۆڕ کاریان لەیەکتر کرد، بە ئەندازەیەک کاتێک «فرانس مارک» گوێی

لە کۆنسێرتێکی «شوێنەبێرگ» دەبێت بۆ «ئۆگست مەکە»ی هاوڕێی دەنوسێت: « بەردەوام لە کاتی گوێگرتندا لە کۆنسێرتەکەی شوێنەبێرگ پەڵە ڕەنگە گەورەکانی کارە تەکوینییەکانی کاندنسکیم دەبینی». ئەم کۆنسێرتە کاریگەری کارەکانی کاندنسکی لەسەر شوێنەبێرگ دەردەخات، ئەوەش دەردەخات کە ئەویش چەند ڕۆحانی بووەو چەندە پێ لەسەر ئیقاعەکانی ناوەوە دادەگرێت.

خۆشەویستی کاندنسکی بۆ موزیک و هەوڵدانی بۆ هارمۆنیکردنی تابلۆ لەگەڵ کۆنسێرتدا لای ئەو مانای وەرگێڕانی موزیک ناگەیێنێت بۆ ڕەنگ، وەک لە کارەکانی «سیریلیون»ی لیتوانیدا دەبینرا، بەڵکو ئەو دەیویست لەناو تایبەتمەندێتی دونیای ڕەنگەکاندا ئەو جیهانە ڕەنگییە پڕ هارمۆنییە دروستبکات و ڕۆحی بینەریان پێببزوێنێت، چونکە ڕەنگ و موزیک بە بڕوای کاندنسکی لەقووڵایی ڕۆحەوە هەڵدەقوڵێن. ئەو زۆر سەرقاڵی دۆزینەوەی لەیەکچوونەکان بوو لە نێوان ڕەنگ و موزیکدا کە هەندێجار ڕەنگەکانی بە دەنگی ئامرازە موزیکییەکان دەشوبهاند، بۆ نمونە زەرد لە چەشنی دەنگی ترومبێت و شین لە چەشنی دەنگی شمشاڵ یان چەلۆ یان کۆنتەرپاس یان ئۆرگل چونکە شین یەکێک بوو لە ڕەنگە خۆشەویست و هێمن و قووڵەکان لای کاندنسکی، سور وەک دەنگی کەمان و ڕەنگی خۆڵەمێشی «بۆر» وەک بێدەنگی. لە هەمان کاتدا ڕەنگەکان لای کاندنسکی وەک سمبول بەکاردەهێنران، زەرد وەک سمبول بۆ وزە، یان جەستە، لە هەمانکاتیشدا بە مانای خاک دەهات و هەستی شەڕانگێزی پێدەردەبڕی. شین لای کاندنسکی پیرۆزبوو، سمبول بوو بۆ ڕۆح، سوور هەستی هێزی دەدا، سپی بە مانای هیچ یان دەستپێکردن، پێش لەدایک بوون، سمبول بوو بۆ دنیایەکی بەرزتر لە دنیای ئێمە. ڕەش وەک سمبول بۆ قسەنەکردن، بێ داهاتوو، بێ هیوا، ڕەنگی خۆڵەمێشییش بە مانای بێدەنگی و بێجوڵەیی.

نەوەک تەنیا ڕەنگەکان بەڵکو شێوەکانیش لای کاندنسکی سمبول بوون. بازنە کە یەکێک بوو لە شێوە زۆر خۆشەویستەکان لای کاندنسکی بە مانای تەواوبوون و بەرابەر ڕەنگی شین دەهات. سێگۆشە مانای وزەی پێدەردەبڕی و بەرابەر ڕەنگی زەرد بوو، بەڵام دەبێت ئاماژە بەوەش بکەم کە سێگۆشەکانی کاندنسکی و بەپێی جۆری دانانیان لەناو تابلۆکەدا مانای جیاوازیان بەخۆیانەوە دەبینی. سەربەرەو خوار ماناکەیان جیاوازبوو وەک سەربەرەوژوور، لوتکەکەی بەرەو چەپ بێت جیابوو وەک لەوەی بەرەو ڕاست بێت.

هێڵەکانیش لای کاندنسکی مەدلولی خۆیان هەیە، هێڵی تەریب لای کاندنسکی بە مانای هێمنی دێت، هێڵی سەر بەرەو خوار بە مانای غەمباری و سستی دێت، هێڵی سەربەرەوژووریش بە پێچەوانەوە هەڵگری مانای شادی و خۆشی بوو. بگرە باریکی و پانی هێڵەکانیش لای کاندنیسکی مانای خۆیان هەیە و بە مەدلولی جۆراوجۆر بەکارهێنراون.

بەمجۆرە کاندنسکی زاراوەگەلێکی نوێی لە ڕەسمکردندا خولقاند، کە ڕەنگ و شێوەکان وەکو پیت و وشە بخوێنێرێنەوە، بە جۆرێکی ئەوتۆ کە ئەو تابلۆیانەی کاندنسکی کە شێوەی بازنەو سێگۆشەو هێڵی جیاجیای تیا بەدیدەکرا، دەکرا بە جۆری کتێب بخوێنرێنەوە. بەڵام ئەم پرەنسیپە «پرەنسیپی خوێندنەوە» ناکرێت بۆ کارەکانی لەوەدوای کاندنسکی بەکاربهێنرێت، چونکە لەوەدوا لەزۆربەی کارەکاندا کۆمەڵێک فیگور دەردەکەون کە پێداویستییەکانی ناوەوە دەریاندەخات و ناکرێت ڕاستەوخۆ مانایەک یان ڕەمزێکیان بۆ دابنرێت، لێرەدا بۆ تێگەیشتن و چێژبینین لە کارەکان ڕۆڵی گەورە تێگەیشتن لە پێداویستیەکانی ناوەوەو ڕەهەندە ڕۆحییەکانی کاندنسکی دەیگێڕێت.

سەرجەمی پرۆسەی کارکردنی کاندنسکی لەدەوری دوو تەوەر دەسوڕێتەوە. یەکەمیان ڕۆح و دووەمیشیان پرەنسیپی «پێداویستییەکانی ناوەوە».

لای کاندنسکی هەر شێوەیەک یان دانانی ڕەنگێک لەسەرچاوەییەکی ڕۆحییەوە هەڵدەقوڵێت و پێویستی باوەکی خۆی هەیە. ئەو زۆر ئازادانەو زۆر بە لێپرسراوییەکی گەورەشەوە ڕەسمیدەکرد و بەهیچ جۆرێک فشاری لە تابلۆکاندا بەکارنەدەهێنا. پرۆسەی نوێکردنەوەی ڕەنگ و شێوە لای ئەو وەک پێویستییەکی ناوەکی کارەکان هاتوونەتە گۆڕێ، خۆی دەڵێت «من بە هیچ جۆرێک هەوڵی

تازەگەریم نەداوە». بەڵکو بڕوابوونی بە پێشخستن و ئیشکردنی بەردەوامی لەسەر بنەمای «پێویست» وایکرد هێدی هێدی ڕەنگ و شێوەکان لە کارەکانیدا بەرەو تەجرید بچن.

ئەو گشت هۆکارەکانی لا پیرۆز بوو گەر پێویستییەکی ڕۆحی لەناوەوە پاڵپشتیان بایە، گشت هۆکارەکانیشی لا بەدبوو گەر لەسەرچاوەی «پێداویستییەکانی ناوەوە» نەهاتبن و لەوێوە هەڵنەقوڵابن.

هیچ شتێک بە ئەندازەی بەزۆر دروستکردنی شێوە لای کاندنسکی ناشیرین نییە.

هەوڵدانەکانی کاندنسکی بۆڕزگارکردنی تابلۆ لە شتە بینراوەکانی ناو واقیع بە زۆر نەبوو، بەڵکو جۆرە کارکردنێکی هوشیارانەی بەردەوام بوو، هاوڕێ بە هارمۆنییەکی تەواو لە نێوان دونیای ڕۆحی و ناوەوەی خۆیدا و ئەو شتانەی ناو واقیع کە وێنەیدەکردن، ئیدی هەندێجار تابلۆکە لە ئەبستراکتەوە نزیکدەبووەوە و هەندێجاریش بە ئاشکرا فیگور دەردەکەوت. لەم حاڵەتەدا کاندنسکی دەڵێت « دەرکەتنی ئەو فیگورانە دەبێت هۆی خۆیان هەبێت، دەبێت نهێنییەکانی ناو ڕۆح کەشفبکەن». بەمشێوەیە لای کاندنسکی تابلۆ گیاندارەو ئەو وەک بوویەکی گیاندار و هەستیار مامەڵەی لەگەڵدا دەکات، بڕوایەکی تەواویشی هەبوو کە پێداویستییەکانی ناوەوە تابلۆ بەرەو تەجرید دەبات و ئەو تەنیا کار بۆ ئەو مەبەستە ناوەکییە دەکات.

بەمجۆرە کاندنسکی بە کوتوپڕی نەگەیشتە تەجرید، بەڵکو کارەکانی بەچەندین قۆناغدا تێپەڕین و ئەو گشت هوشیاری و دونیابینی و لایەنە تیوری و فەلسەفییەکانی لە کارەکانیدا بەکاردەهێنا، لەگەڵ هەر شتێکیشدا بەڕاستی بگونجابایە لە کارەکانیدا دەردەکەوتەوە.

کاندنسکی لەژێر کاریگەری ڕستێک هۆکاردا گەیشتە تەجرید کە لە پاڵ فوفیزمدا، هونەری میللی ڕوسی، ڕەسمکردنی میللی بایرنی لەسەر شوشەی کەنیسەکانی هەرێمی بایەر، موزیکی ڤاگنەر و شوێنەبێرگ، زەخرەفەی ئیسلامی، کاریگەری گەشتەکەی لەگەڵ گابریلا مۆنتەردا بۆ تونس، ئینجا موحازەرە ناوبراوەکەی وورینگەس دەبینینەوە. هەموو ئەو کاریگەرییانە وایانکرد فیگور لەناو پەڵە ڕەنگەکاندا بەرەو لەناوچوون بچێت... ئیدی وێنەی خانوو و دارو نەمام و چیا و شێوەی مرۆڤەکان تەنیا وەک پەڵەڕەنگ لە نێوان بینراو و نەبینراودا دەردەکەوتن. دانانی ڕەنگەکان هەتادەهات خێراتر دەبوون و شتەکان نادیارتر دەبوون. لەساڵی ۱۹۰۹ دا کاندنسکی وێنەی چیایەکی کێشا، شێوەی چیاکە لە تابلۆکەدا کورتبووبووەوە بۆ هەرەمێکی شین و لەسەروو ڕەنگە شینەکەشەوە هەندێ پەڵەڕەنگی سپی و سەوز دانرابوون، لە خواریشەوە هەندێک فیگوری نادیاری نیگارکردبوو کە لە مرۆڤ دەچوون و لە مرۆڤیش نەدەچوون. ئەم تابلۆیە کاندنسکی گەیاندە سنووری تەجریدی تەواو. ساڵی ۱۹۰۹ ساڵی وەرچەرخانێکی گرنگ دەبێت لە هونەری کاندنسکیدا بەرەو تەجرید، واتە ئەو وێستگە گرنگەیە کە ئەو بەر لە گەیشتنی تەواوەتی بە تەجرید پیاتێدەپەڕێت.

لەم وێستگەیەدا دوو زنجیرە کار ئەنجامدەدا، یەکەمیان بە ناونیشانی کۆمپۆزیشن ـ تکوین (Komposition)ـەوەو زنجیرەی دووەم بە ناونیشانی خۆکرد ـ ئەمپرۆفۆزیشن (Improvisition)ـەوە.

زنجیرەی یەکەمیان «کۆمپۆزیشن» کاندنسکی بە کاری ئاگاهی وەسفیاندەکات کە تیایاندا گشت شتەکان بە ماناو بە مەبەست وێنەکرابوون و لە ژێر هۆش و کاریگەری موزیک و بەرماوەی کاریگەری فوفیزم و بۆچوونی نیوسوفیزمدا، بەڵام بێ حیسابات، بەڵکو بەهەست... ئەم زنجیرە کارە بە قەبارە گەورەبوون و بە بۆیەی زەیت دروستکرابوون.

زنجیرەی دووەم، لە ژێر ناونیشانی «ئەمپرۆفۆزیشن »دا، وەکو کاندنسکی خۆی وەسفیاندەکات زیاتر حسی بوون و بێئاگایی دروستیانی کردبوو. دیسانەوە لە ژێر کاریگەری موزیک، بەڵام لەم کارانەی دا کارتێکردنی سەفەرەکەی تونسی لەسەر بوو، هەندێ لە ناونیشانەکانی ئەم کارانە بە

«خۆرهەڵات» یان «عەرەبەکان» دێت، هەندێکی دیکەشیان تەنیا بە ژمارە جیاکراونەتەوە، وەک کاری «ئەمپرۆفۆزیشنی ١٤» یان «٢٥». تا کۆتایی ١٩٠٩ ژمارەی ئەم تابلۆیانە گەیشتنە ٣٥ تابلۆ.

لەساڵی ١٩١٠ دا کاندنسکی یەکەم تابلۆی تەجریدی تەواوەتی دروستدەکات. بەمجۆرە ساڵی ١٩١٠، بەساڵی تەجرید لە مێژووی هونەری شێوەکاری خۆرئاوادا حیسابدەکرێت. بەڵام وە نەبێت ئەم بەروارەش ڕێکەوتنێکی تەواوی لەسەر بێت، چونکە هەندێ لە مێژوونوسانی هونەر دانانی ١٩١٠ بە ساڵی لەدایکبوونی تەجرید دەگێڕنەوە بۆ هەڵەیەکی مێژووی و ساڵی ١٩١٣ بە ساڵی سەرەتای تەجرید حیسابدەکەن.«بڕوانە گۆڤاری هونەری «ئارت ژمارە ٧ ی ساڵی ١٩٨٤، ل. ٢٨»

کاندنسکی لەگەڵ کارکردنی بەردەوامدا، بیروبۆچونەکانی خۆشی دەربارەی گرێدانەوەی دونیای ڕۆحانی خۆی بە ڕەنگ و موزیکەوە لە کتێبێکدا دەنوسێتەوە بە ناونیشانی: دەربارەی ڕۆحانیەت لە هونەردا (Über das Geist in der Kunst). شایەنی باسە ئەو وشەی ڕۆح بەکارناهێنێت، بەڵکو وشەی «گایست» ی ئەڵمانی بەکاردەهێنێ... وشەی گایست بەتەواوەتی بەرامبەر وشەی ڕۆح نییەو بەرامبەری عەقڵیش نییە،، بەڵکو هەرشتێکە کە لە نێوان ڕۆح و عەقڵدا بێت، لەبەرئەوەی لە زمانی کوردی و عەرەبیدا وشەیەکی تەواو نادۆزمەوە وشەی ڕۆح بەکاردەهێنم، چونکە گایست لە ڕۆحەوە نزیکترە وەک لە عەقڵ.

دەزگاکانی چاپ و پەخشی ئەوسای ئەڵمان، کتێبەکەی کاندنسکیان چاپنەکرد، هۆی چاپنەکردنەکە تەنیا ئەوەنەبوو کە بیروبۆچوونەکانی ناو کتێبەکە بۆ ئەو سەردەمەی بیروبۆچونی ئەکادیمی باو نەدەگونجا، بەڵکو بەشێکیشی ئەوەبوو کە کاندنسکی بێگانەیەو ئەڵمان نییە. دەزگای چاپی «گیورگ موییلەر» بەمجۆرە وەڵامی کاندنسکی دەداتەوە: «هەرچەند نووسینەکەتان شتی چاکی دەربارەی ڕۆحانییەت لە هونەردا تیایە، بە داخەوە کە مایەی ڕەزامەندی ئێمە نییە، چونکە لەو باوەڕەدا نین جەماوەری خوێنەران قبووڵیبکەن، بۆیە ناتوانین چاپیبکەین، مەترسی ئەوەشمان هەیە ڕەخنەی زۆری بێتە سەر لەبەر ئەو شێوازی نوسینەی کە لە شێوازی ئەڵمانی جیایدەکاتەوە، بە جۆرێک دیارە ئەمە کاری یەکێکی بێگانەیە». هەروەها دەزگای پیپەریش چاپکردنی کتێبەکەی ڕەتکردەوە، دواجار کاندنسکی بەهۆی هونەرمەندی ئەڵمانی فرانس مارکەوە هەزار دانەی لێ چاپدەکات.

لەو هونەرمەندانەی سەرقاڵی کاری ئەبستراکت بوون کەسیان وەک کاندنسکی لەسەرەخۆو بەردەوام و بەڕێکوپێکی و مەنهەجییانە کاری بۆ ئەبستراکت نەکردووە... بەشێوەیەک دەکرێت بگووترێت کە کۆی کارەکانی کاندنسکی لەسەرەتاوە ڕوویان لە ئەبستراکت بووەو خۆشی ئەوەی لە ناو خۆیدا دۆزیوەتەوەو کاری تیوری و پراکتیکی بۆ کردوە تا گەیاندوێتییە ئەنجام.

ئیدی کاندنسکی یەکەم کەس بووبێت یان نەبووبێت، ساڵی ١٩١٠ سەرەتای ئەبستراکت بێت یان ١٩١٣ هیچیان ئەو ڕاستییە ونناکەن کە کاندنسکی بە خولقێنەری ڕاستەقینەی ئەبستراکت لە هونەری خۆرئاوادا دادەنرێت. دیارە هەوڵدانەکانی ونکردنی فیگور لە ناو سەرجەم ئەتمۆسفیری ڕەنگدا، دەگەڕێتەوە بۆ پێش کاندنسکی، ڤان کوخ جگە لە نوسینەکانی بۆ تیوی برای، لە کارەکانیشیدا زۆر بەر لە کاندنسکی هەوڵی بۆ ئەوە داوە، بەڵام ڤان کوخ زیاتر وەک پێکوڵکەری تەعبیرییەت تەماشادەکرێت نەوەک تەجرید. کاندنسکی هێندەی شوێن پێی ماتیس و بیکاسۆی هەڵگرت، نەکەوتە دوای ڤان کوخ، ڕێگای ماتیس بەرەو فوفیزمی برد لە ڕەنگداو بیکاسۆش بەرەو تەجریدی برد لە شێوەدا.

مێژووی فۆرمی ئۆرگانی لە ئەبستراکتی کاندنسکیدا دەچێتەوە سەر فوفیزم، بەڵام ئەو بە گیانێکی سمبولیزمەوە کاری تیاکرد، بۆیە تەجریدی ئۆرگانی لە هەمانکاتدا سەمبولێکیشە بۆ هێزی سروشت. کاندنسکی بە فۆرمی گیومەتریش کاریکرد، بەتایبەت ئەو ماوەیەی لە مینشنەوە گەڕایەوە بۆ ڕوسیا، ئەوکات لەوێ کارە کۆنستروکتیفیستەکان باوبوون، ئەو لە ژێر کاریگەری ئەو کارانەدا چەند ئیشێکی تەجریدی بە فۆرمی ئەندازەیی ئەنجامدا، بەڵام خۆی ئەوەندە خۆشی بەو فۆرمانە نەدەهات و بە کاری میکانیکی بێگیانی لەقەڵەمدەدان. جگە لەوەش کارە ئەبستراکتەکانی ماوەی

باوهاوسیش دیسانەوە ئەندازەیی بوون، چونکە لە قوتابخانەی باوهاوسیشدا فۆرم ئەندازەیی بوو، هەر بۆیەش دەکرێت کۆی باوهاوس وەک شێوەیەک لە شێوە ئەندازەییەکانی هونەری تەجرید سەیربکرێت.

خۆشەویستی کاندنسکی بۆفۆرمی ئۆرگانی پەیوەندی بە دونیای ناوەوەی کاندنسکییەوە هەبوو، ئەو زیاتر لەگەڵ ئەو فۆرمەدا دەگونجا نەوەک لەگەڵ فۆرمی ئەندازەییدا. ئەو زیاتر هونەرمەندی شعوربوو نەوەک عەقڵ، کاری شعوریش پتر فۆرمی ئۆرگانی بەرهەمدەهێنا، وەک چۆن سەرقاڵبوون لەگەڵ عەقڵدا فۆرمی ئەندازەیی دروستدەکرد.

کاندنسکی لەگەڵ خۆی و دەورویەرو هونەردا مرۆڤێکی هێمن و هارمۆنی و ئازاد بوو. هەموو هونەرێکی باشی خۆشدەویست، هێند توندڕەو نەبوو ڕێز لەو جۆرە کارانە نەگرێت کە شێوەی تریان هەبوو. تەنانەت دەربارەی داهاتووی ڕەسمیش دەڵێت «داهاتوو هونەری ڕەسم مەرج نییە تەنیا موڵکی هونەری ئەبستراکت بێت».

ئەبستراکت لە پاریس

پاریس لەسەرتای سەدەی بیستدا مەڵبەندێکی گەورەی هونەر بوو، نەوەک تەنیا بۆ هونەرمەندانی فەرەنسی، بەڵکو بە هۆی مەترسی جەنگ و دواتر بە هۆی هەڕەشەی نازییەکانەوە، ژمارەیەکی زۆری هونەرمەندان لە هەموو لایەکی ئەوروپاوە ڕوویاندەکردە پاریس. لەدەوروبەری ساڵی ١٩٢٠ دا ئەبستراکت گرنگییەکی گەورەی پێدەدرا، وەک جەمسەری ئەودیوی سوریالییەکان هەندێ لە کەڵە هونەرمەندانی ئەو سەردەمە وەک پیکاسۆ، پراک و ماتس لەدەوری کۆبوونەوە. ئەم هونەرمەندانە بە هۆی ئەوەی هەریەکەیان ڕێبازی خۆی هەبوو، لە قۆناغەکانی دوایی ئەبستراکتدا چالاک نەبوون... پیکاسۆ خۆی بەدرێژای ژیانی هونەرمەندێکی ڤیگوراتیڤ بوو، زۆر جار بەتایبەت لە قۆناغی کوبیزمی ئەنالەتیکدا لە ئەبستراکت نزیکبووەوە، بەڵام حەزی پیکاسۆ لە فیگور هەمیشەیی بوو.

لەو دەمەدا فرناند لیژی و دیلۆنی دوو هونەرمەندی گرنگ بوون کە ئەوکات کاری ئەبستراکتیان کردووە، لیژی هەندێ تصمیمی لە شێوەی ئەبستراکتدا کردووەو سەرجەم ئورفیزمی دیلۆنی کەئەوکات لە پاریس بە ناوبانگ بوو، دەتوانرێ بە شێوەیەک لە شێوەکان بە ئەبستراکت لەقەڵەمبدرێت.

هەرچەند کارە ئەبستراکتەکانی کۆنستروکتیفیستەکانی ڕوس و دی ستیلی هولەندی کاریگەرییەکی زۆریان لەسەر باوهاوسی ئەڵمانی هەبوو. بەلام لە فەرەنسا کاریگەریان هێند بەرچاونەبوو. بەڵام «پوریزم»ی ئۆتسفاند لە پاریس وەک شێوەیەکی ئەبستراکت کاریگەربوو. یەکێ لەو هۆیانەی وایکرد هونەری دی ستیل و کۆنستروکتیفیستە ڕوسەکان کاریگەریان کەم بێت دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە فەرەنسا ئەوکات هێندە خۆشی بە «وەرگرتن و ئیستیرادی» هونەری بێگانە نەدەهات، بگرە پێشانگای هونەرمەندانی دی ستیل لە ساڵی ١٩٢٣ دا لە پاریس هێندە دەنگی نەبوو، خەڵکێکی کەمیش ڕویان تێکرد.. هەتا پیت موندریان کە لە پاریس بوو سەرەتا ژیانی زۆر خراپ بوو، بەدزییەوە وێنەی گوڵی دەکرد و هاوڕێیەکی بۆی دەفرۆشت تا ژیانێکی کولەمەرگی پێ ڕێبکات.

یەکەم هەنگاوی چاوەترسانە بۆ تەجرید هونەرمەندی بە ڕەگەز پۆلۆنی پۆتسنانسکی (Poznanski) نای کە پێشانگایەکی بۆ کاری ئەبستراکت کردەوە، کە ژمارەیەکی زۆر لە هونەرمەندانی ئەو سەردەمەی لە خۆگرتبوو، لەوانە «هانز ئارەب، فیلی باومایستەر، برانکۆزی، ڕۆبەرت و سۆنیا دیلۆنی، تیوفۆن دیوسبیرگ، گونجاروڤا، خوان گری، پۆل کلی، لاریونوف، فرناند لیژی، خوان میرۆ، مولی نەچ، موندریان، بن نیکلسن، ئوتسنفاند، و کۆمەڵێک هونەرمەندی دیکە. ئەم پێشانگایە بووە شتێکی گرنگ لە مێژووی ئەبستراکتدا لە پاریس، پاریس تا ١٩٣٠ شتێکی دی وەهای بەخۆیەوە نەبینی.

ساڵی ١٩٣٠ ڕەخنەگری فەرەنسی میشل سۆیڤۆر (Michel Seuphor) و هونەرمەند ژواکیم تۆریس گارسیا (Joaquim Torres- Garcia) گروپی هونەری ئەبستراکتی «بازنە و چوارگۆشە» یان دامەزراند، لە هەمان ساڵدا لە قاتی خوارەوەی ئەو خانووەی ئەوسای پیکاسۆدا کارەکانی ئەو گروپەیان لە چوارچێوەی پێشانگایەکدا خستەڕوو. لەو پێشانگایەدا کۆمەڵێک هونەرمەندی سوریالی گرنگیش بەشداربوون وەک هانس ئارپ، هونەرمەندی ئەوسای دادائیزم «کورت شڤیتەرز» و هونەرمەندانی ئەبستراکت وەک باومایستەر، کاندنسکی، لێکۆبۆزییە، فرناند لیژی، مۆندریان، ئۆتسنڤاند، ئەنتۆن بڤسنەر، ڕۆسولو، و هەندێ هونەرمەندی دیکەش.

گروپی بازنەو چوارگۆشە هێندەی نەبرد خۆیان گۆڕی بە گروپی (abstract- creation) خولقێنەری ئەبستراکت، کە یەکێک لە بنکە زۆر بە هێزەکانی تەجرید بوو لە پاریس و گرینگی هەبوو بەسەر دروستبوونی هەندێ گروپی تەجریدی دیکەوە لە بەریتانیا. ئەم گروپە تاساڵی ١٩٣٦ ژیاو هێدی هێدی لەبەرترس و هەڕەشەی نازییەکان هونەرمەندانی ئەو گروپە پاریسیان بەجێهێشت و هەریەک بەلایەکدا ڕایانکرد. گابۆو براکەی بۆ بەریتانیاو موندریان بۆ ئەمریکا.

ئەبستراکت لە بەریتانیا

ئەمپرسیونیزم و پۆست ئەمپرسیونیزمی فەرەنسی بەتایبەت کارەکانی کلۆد مۆنییە، سیزان، بیسارۆ، سیسلی ڕۆڵێکی گەورەیان لە گەشەپێدانی هونەری هاوچەرخدا لە بەریتانیا هەبوو. ئەم کاریگەرییە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پێشانگایەی ڕەخنەگری بەریتانی ڕۆجەر فرای (Roger Fry) «١٨٦٦ـ١٩٣٤» کردیەوەو لە نۆڤەمبەری ١٩١٠ تا مانگی یەکی ١٩١١ ی خایەند و کاری ئەمپرسیونیستە فەرەنسییەکانی تیا نیشاندران. ڕۆجەر فرای خۆی یەکێک بوو لە ئەمپرسیونیستناسەکانی ئەو سەردەمەو خاوەنی چەمکی پۆست ئەمپرسیونیست بوو. جگە لەم پێشانگایە ڕۆجەر فرای پێشانگایەکی تری بۆ کارەکانی ماتیس و پیکاسۆو ئەوداوی فوفیست و کوبیستەکانی دی ڕێکخست، کە کاریگەرییەکی گەورەی کردە سەر هونەرمەندانی ئەودەمی بەریتانیاو هەموویانی یەکخست بۆ زیاتر گەشەدان بە فوفیزم و تەعبیرییەت و کوبیزم ، لە پێناوی برەودان بە هونەری ئەوروپی هاوچەرخدا. کاریگەری ئەم پتشانگایەی ڕۆجەر فرای بوو وایکرد دواتر هونەرمەندو نوسەری فرە بەهرە پیرسی وندهام لیڤیس (Percy Wyndham Lewis) «١٨٢٢ - ١٩٥٥» کە ئەوسا لە ژێر کاریگەری کوبیزمدا کاریدەکرد بە هاوکاری لەگەڵ ئەزرا پاوەندا بۆ دروستکردنی گروپی هونەری فورتیسیزم (Vorticism) چالاکبێت کە ڕۆڵێکی گەورەی لە هونەری هاوچەرخداو بەتایبەت لە ئەبستراکت لە بریتانیادا بینی.

بەتەریبی «پێرسی وندهام لیڤیس» هونەرمەندی فۆتۆگراف ئالڤین لانگدن گیبورن (Alvin) Langdon Geburn هەندێ کاری فۆتۆگراڤی دەکرد، کە ئەویش کۆمەڵێک ئەزموونی دەوڵەمەند بوون لە شێوەی فوتوریزم، ئەو شتەکانی لە نێوان سێ ئاوێنەدا دادەناو فۆتۆیانی دەکرد، لیڤیس و ئازرا پاوەند ئەو کارانایەن ناو دەنا فۆرتۆگراف (Vortograph) شێوە لەم کارە فۆرتۆگراڤانەدا وەک تەجریدی ـ فوتوریستی دەبینران.

یەکێ لە هونەرمەندە هەرە گرینگەکانی ئەوسای بەریتانیا کە لەگەڵ گروپی «فورتیسیزم» کاریدەکرد، هونەرمەند «بن ـ نیکلسن (Ben Nickolson) بوو« ١٨٩٤ـ١٩٨٢» ئەو لە ئەزمونە هونەرییەکانی لە فەرەنساو ئیتالیا زانیارییەکی زۆری پەیداکردبوو، ئەوکات کە لە گروپی «فورتوسیزم» نزیکبووەوە کارەکانی بەرەو ئەبستراکت دەچوون، بەلام هێشتا فیگوریان تیامابوو. بن نیکلسن سەرەتا هەوڵی هاوتاکردنی لە نێوان کاری کوبیزم بە شێوازی پیکاسۆو براک و کاری

پوریزمدا دەدا، دواتر چووە پاڵ گرووپی هونەری (abstract - creation) و لەوێدا بووە ئاشنای «مۆندریان» و ئیدی کارەکانی بوونە ئەبستراکتی ئەندازەیی لەسەر ڕەوشی مۆندریان، هەرچەند ئەو تائەوکاتیش لە ژێر کاریگەری کوبیزم و پوریزمدا دەرنەچووبوو، زۆریش حەزی بە تێکەڵاوکردنی ئەزموونی جیاجیادەکرد. بۆیە هەستا بەدروستکردنی هەندێ دیمەن بە تێکەڵاوکردنی پرەنسیپە ئەبستراکتەکان لەگەڵ کوبیزم و پوریزمدا کە بە هیچ شێوەیەک لە کوبیزمی فەرەنسی نەچێت.
بەمشێوەیە بن ـ نیکلسن توانی شێوازێک لە ئەبستراکتی ئەندازەییدا بۆخۆی بدۆزێتەوە کە نە لە کوبیزمی فەرەنسی و نە لە ئەبستراکتی هۆڵەندی بچێت، ئەم شێوە کارکردنەی بن ـ نیکلسن ممکین نەبوو بێ سەرقاڵ بوون بە «پوریزم» ی ئۆتسڤاندەوە.

هێنری مۆر

گرنگی و دەوڵەمەندی هێنری مۆر لەوەدا بوو کە تۆژینەوەی لەسەر هەموو پەیکەرە ئەوروپی و نا ئەوروپییەکان لە کۆنەوە تا ئەوکاتەی خۆی کردبوو. بگرە پەیکەری ئەفریقی و میللەتە سادەوسەرەتاییەکانی تر یەکێک بوون لە سەرچاوەی کارەکانی تاکو ساڵی ١٩٣٠ و لەوکاتە بەدواوە کەوتە ژێر کاریگەری هەردوو دنیای سریالییەت و تەجریدەوە و بووە یەکێ لە نوێکەرەوەکانی پەیکەرتاشی .
هنری مۆر پێش ئەوەی بگاتە پەیکەری ئەبستراکت کارەکانی بە چەندین قۆناغدا تێپەڕین، لە پەیکەرێک کە زۆر لە ڕیالیزمەوە نزیک بێت تا دەگاتە کورتکردنەوەی بەشە ڕیالیستەکانی لەش بە شێوەیەک لە دەوروبەری کۆتاییەکانی ژیانیدا «بۆشایی ـ فراغ» و «قەوارە ـ کتلة» بەیەکەوە یەکەیەکی ئەبستراکتییان دروستدەکرد.

باربارا هیبۆرس(Barbara Hepworth) «١٩٠٣ ـ ١٩٧٥»

یەکێک بوو لە هونەرمەندە گرینگەکانی ئەبستراکتی ئینگلیزی، لەسەرەتادا لە ژێر کاریگەری هنری مۆردا کاریدەکرد، پاشان بەرەو شێوەی برانکوزی و لەویشەوە بۆ هانزئارب و دواتریش کەوتە ژێر کاریگەری پیکاسۆوە. دوای ئەوەی شووی بە «بن نیکلسن» کرد، هەردووکیان بوون بە دوو ڕابەری سەرەکی هونەری ئەبستراکتی ئینگلیزی و کاروکارتکردنیان بەسەریەکەوە زۆربوو.
ساڵی ١٩٣٣ گرووپی (abstract - creation) لە پاریس هەردوکیانی داوەتکرد بۆ بوون بە ئەندام لەو گرووپەدا، بە مەبەستی بڵاوبونەوەی گرووپەکە لە بەریتانیا.
ساڵی ١٩٣٧ لەگەڵ نائوم گابۆدا «کە ئەوسا لە پاریسەوە بەرەو بەریتانیا ڕایکردبوو» گرووپی «بازنە»یان دروستکرد. وەک گرووپێکی هونەری کە کاری پەیکەرو ڕسمکردن و تصمیمی خانووبەرەش بگرێتە خۆی، ئەوە لە بنەڕەتدا بیرۆکەیەک بوو بۆ دروستکردنی قوتابخانەی «باوهاوس» لە بەریتانیا.
جگە لەم هونەرمەندانە ڕەخنەگری هونەری «هربرت ڕید» ڕۆڵێکی گەورەی لە ناساندنی هونەرمەندەکاندا بەیەکتر هەبوو، وە لە نوسین و ناساندنی ئەو هونەرمەندانەشدا بە خەڵک گەلەک چالاک بوو. ڕید برادەرێکی کۆنی گابۆ دەبێت، کاتێک گابۆ لە ڕوسیا دەبێت بەردەوام نامە بۆ ڕید دەنێرێت و ئازاری خۆی بەدەست بەلشەفییەکانەوە لای ڕیدا بەیاندەکات، لەوێشەوە ناوەڕۆکی کارە کۆنستروکتیفیستییەکانی خۆی و براکەی بە ڕید ئاشنادەکات.
کاتێ کە گابۆ و مۆندریان و ڤالتەر گروپیوس و مۆلی نەج و برۆیەر و هەندێکی دی لە هونەرمەندە پێشەنگگەراکان «ئاڤانتگارد ـ طلیعی» ـەکانی ئەوروپا لە ترسی نازییەکان خۆیان گەیاندە بەریتانیا.
بن ـ نیکلسن و بەربارا هب ورس و هربرت ڕید هاتن بە کۆمەکیانەوەو دۆستایەتی کۆنیان نوێکردەوەو و یەکێتی هونەرمەندانی مۆدێرنیان لەگەڵ یەکدا دروستکرد.

پەیکەرەکانی «هب ورس» تا ئەندازەیەک لە کارە کۆنستروکتیفیستیەکانی نائوم گابۆوە نزیک بوو، بەزۆری بەرد یان داری وەک مەتریال بەکاردەهێنا و شێوەی ئەبستراکتی پێ دروستدەکرد، کە لە بۆشایی و قەوارە پێکهاتبوون، لە نێو بۆشاییەکانەوە تەلی ڕەوانەدەکرد، یا نەخۆ سەری تەلەکانی لە بەردەکان چەسپدەکرد، بە جۆرێک لە تەلی ئامرازی موزیک بچێت.

پەراوێز:

ئالشیمی: لە بنەڕەتدا لە وشەی کیمیای عەرەبییەوە وەرگیراوە، بەلام هەر لە کۆنەوە لە خۆرئاوا وەک سەرچاوەیەکی ڕۆحی کاری پێکراوە، هەر چەند ناوەڕۆکەکەی هەر لە کیمیاوە نزیکە، چونکە ئالشیمی لە خۆرئاواشدا هەر بە مانای گۆڕان و تێکەڵکردن دێت، بەلام نەوەک لە بواری مەتریالدا، بەڵکو لە بواری زەین و ڕۆحیشدا.

سەرچاوەکان

1- Erich Müller. moderne Malerei sehen und verstehen
2- Magdalene M. Moeller, Der frühe Kandinsky 1900-1910.
3- vivian Barnett, W. Kandinsky im Lenbachhaus(Bunte Leben).
4- Axel und christa Murken, von der Avantgarde bis zum Postmoderne.
5- Das kunst Magazin art.7. 1984.
6- Monike Wagner, Moderne Kunst.
7- Hans Hildebrandt, Die Kunst des 19 und 20 Jahrhundret.
8- Das Geist in der Kunst, Abstrakte Malerei 1890 - 1985.
9- Alan Bowness, Die Kunst der Moderne.
10- Volkmar Esser, Klassische Moderne von Matiss u. Picasso bis Klee.
11- Horst Richter, Geschichte der Malerei im 20 Jahrhundert.
12- Karl Rahrberg, Die Malerei unsere Jahrhunderts.
13- H.H. Arnason, History of modern art.
14- Robert Rosenblau, The international style of 1800, a Study in Linearabstraction.
15- Edward Lucie - smith, Art of 1930.
16- Ulrike Becks - malorny, Kandinsky.

١٧-الدكتور عفيف البهنسي، الفن العربي الحديث بين الهوية و التبعية.
١٨- هيغل - الفن الكلاسيكي. ترجمة جورج طرابيشي